خالید دلێر و سروودی کوردی[1]

م. ی. عبدالواحد ادریس شەریف
زانکۆی کۆیە
فاکەڵتی پەروەردە
بەشی کوردی

پ. ی. د. عثمان حمد خضر دەشتی
زانکۆی کۆیە
فاکەڵتی پەروەردە
بەشی کوردی

پێشەکی

سروود لەچەمك و پێناسەدا بریتیە لە ژانەرێکی ئاوێتە لە هونەری شیعر و هونەری ئاواز و گۆرانی، سەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ گۆرانی ئایینی و وەسف و پیا هەڵدانی پیاو چاکان و میر و پاشاکان کە لەپاشان ناوەڕۆکێکی سیاسی- نیشتیمانی و نەتەوەیی بەخۆیەوە گرتووە. لە ئێستادا سروود دەقێکی شیعریە هەڵچوون و خرۆشانی تێدایە و بەڕیتم و ئاوازێکی تایبەت دەگوترێت. هەموو وڵات و نەتەوەیەك سروودی نیشتیمانی و نەتەوەیی تایبەت بە خۆیان هەیە. سروودی کوردیش بۆتە بەشێك لە ئەدەب و هونەر و کلتووری ئەو میللەتە و لە ڕەوتی پێشکەوتنیدا قۆناغی جیا جیای بڕیوە، خالید دلێر کەسێکی هونەرمەند و بەهرەدار بووە و لەمەیدانی سروودی کوردیدا ڕۆڵێکی بەرچاوی بینیوە، خەرمانێك سروودی هونەری نیشتیمانی و نەتەوەیی دانسقەی داهێناوە. لەم رووەوە ئەم باسە هەوڵێکە بۆ لێکۆڵینەوە لە ژانەری سروود بەشێوەیەکی گشتی و سروودی کوردی بەشێوەیەکی تایبەتی. ئەنجا دەپەڕژێتە سەر ڕۆڵی خالید دلێر لەو مەیدانەدا بە هێنانەوە و تاوتوێکردنی سەرجەم بەرهەمەکانی لەبواری سروودی کوردیدا.

باسەکە بەشێوەیەکی گشتی لە پێشەکی و دوو بەشی سەرەکی و چەند تەوەرەی جیا جیاو ئەنجامەکان پێك دێت، لەگەڵ لیستی ژێدەر و سەرچاوەکان و پوختەیەك بەهەردوو زمانی عەرەبی و ئینگلیزی.

---

(1) ئەم توێژینەوەیە بەشێکە لەنامەیێکیی دکتۆرا بەناونیشانی (بنیاتی هونەری و بیری ڕەخنەیی لە کارە ئەدەبی و هونەرییەکانی خالید دلێردا)، کەوا لە بەشی کوردی – فاکەڵتی پەروەردەی زانکۆی کۆیە، ئامادە دەکرێت.

بەشی یەکەم

سروود، چەمك و پێناسەو مێژوو

١) زاراوە و چەمك و پێناسەی سروود

لە فەرهەنگە کوردیەکانی وەکو (خاڵ، هەمبانە بۆرینە، کوردستان)دا سروود، بەئاواز و گۆرانی نیشتیمانی لە قەڵەم دراوە، دیارە ئەم بۆچوونە زیاتر پێناسەیەکی ئەمڕۆییە، زیاتر لەوەی لە ڕووی ئیتمۆلۆجی و تیرمینۆلۆجیەوە وشە و زاراوەکە شیبکاتەوە.

لە فەرهەنگە فارسییەکانی وەکو (لغت نامە و فرهنگ فارسی، معین)دا هاتووە کەوا سروود وشەیەکی پەهلەوییە و لە بنەڕەتدا (سروت – tüsr) یاخود (سرووت– tüsr)ەوە بە واتای نەغمەو ئاوازی جۆش و خرۆش ئامێز دێت. یا ئەوەتا هۆنراوەیەکی ئاواز دارە کە مۆرکێکی حەماسی هەبێت. (معین، ١٣٦٠، ج٢، ١٨٧٧).

لە زمانی عەرەبیدا بە (النشید) هاتووە، کە ئەو شیعرو هۆنراوانەی خەڵك بەدەنگ و ئاوازی بەرز لەنێو خۆیاندا دەیڵێنەوە. (ابن منظور، ٢٠٠٨، ج١٣، ٢٠٠).

لە زمانە ئەوروپاییەکاندا زاراوەی (سروود: Hymn) مێژوویەکی کۆنی هەیە، لە ریشەی (Hymnos)ی لاتینیەوە هاتووە، کە بەو گۆرانی و ئاوازانە گوتراوە کە لەمەدح و ستایشی خوداوەند و پاڵەوانانددا هەڵگوتراون. کۆنترین سروودێك کە لەئەدەبیاتی ئەورووپاییدا مابێتەوە سروودێکی (هۆمیرۆس)ە، کە مێژووەکەی بۆ سەدەی حەوتەمی پێش زایین دەگەڕێتەوە و لە ستایشی خوداوەندی بەروبەرهەم و خەرمانهەڵگرتن (دیمیترا)دا هۆنراوەتەوە. (سیماداد، ١٣٨٣، ٢٩١). هەر لەبارەی مێژووی سروودەوە (مجدی وهبە) دەڵێ: ((سروود لە بنەڕەتدا یۆنیانیە، هۆنراوەیێکە بۆ پیاهەڵدانی خواوەندەکان و پاڵەوانان دەگوترا، وەك سروودەکانی هۆمێری، لە ئەدەبی ئەوروپاییەکان سروود هۆنراوەیێکە بۆ پیاهەڵدانی کەسایەتی گەورە و بەدیارخستنی خەسڵەتە باشەکانی دەگوترێت)). (وهبە، ؟، ٢٥٥).

لە ئێستادا پێناسەی سروود ئاڵو گۆڕی بەسەردا هاتووە بۆ نمونە لەلای عەرەب ((سروود هۆنراوەیێکە لە خۆشەویستی نیشتیمان و پابەندبوون پێی و خەباتکردن لەپێناوی گەورەیی و سەربەرزی وڵات و پارێزگاریکردن لێی و پاراستنی دەسکەوتەکانی دەگوترێت)) (الفرحان، ١٩٨٤، ٦٣).

لەبارەی چەمك و مێژووی سروودەوە شارەزایانی کوردیش بۆچوونی خۆیان هەیە. بۆ نمونە (ناسری ڕەزازی) بیرو ڕای وایە کەوا، (سروود یاخود سرووت) هەمان وشەی (ستران)ی کوردییە، لەبنەڕەتدا وشەیەکی (ئاوێستایی)یە وبریتیە لەو گۆرانییە ئاینیانەی کە لەسەردەمی زەردەشتدا هۆنرانەوەتەوە، لەکۆندا لە پەرستگاکان و ئاورگاکانی مووغەکانی زەردەشتی لەکاتی نزاو پاڕانەوە و پیاهەڵدان و بۆنەو ئاهەنگەکانی ئایینیدا گوتراون. (ڕەزازی، ٢٨٢، ١٨٩).

سروود لەرۆژگاری ئەمڕۆماندا چەمکێکی تازەی پەیداکردووە و بۆتە ((ئامرازێکی کاریگەر و هۆکارێك بۆ گوزاشتکردن لە خەبات و تێکۆشان لە دژی دوژمنان و داگیرکەران،... رۆڵێکی باشیشی بینیوە لە ئامادە کردنی جەماوەر و هۆشیارکردنەوەی تا رووبەڕووی داگیر کەران وەك چەکێك بەکاری بهێنن و لە بۆنە نیشتیمانی و ئاهەنگەکاندا دووبارەی دەکەنەووە)) (معروف، ٢٠٠٥، ٢١).

هەر لەبارەی سروودەوە (ئەنوەر قەرەداغی) دەڵێت: (مرۆڤی کورد سروودی بۆ حەز و سەربەرزی و سەربەستی و بەرگری لەماف و خاکەکەی و لە دژی زوڵم و چەوسانەوە وتووە، بەهەر شێوەیەك بێت، لە مقامێکەوە یان لە رێگەی

گۆرانییەکی سیاسی یان بە جۆرێکی پڕ لەجۆش و لەڕیتمێکی جۆشدار دا وەك مارش، ئەو ناخەی خۆی دەربڕیوە) (قەرەداغی، ٢٠٠١، ٢٦٠٧).

کولتوور و مێژووی ئەدەبی کوردی فۆلکلۆری و میللی کوردی ئەوە نیشاندەدات کەوا (بەیت) و (لاوك) کۆنترین فۆرمی گۆرانی داستانی بەناوەڕۆك (سیاسی، نیشتیمانی و نەتەوەیی) کوردییە، کەوا شانبەشانی مێژووی شەڕ و نەبەرد و داستانە دلێری و قارەمانێتییەکانی کوردان هاتووە. لەنموونەی (بەیتی قەڵای دمدم) و (بەیتی ئاورەحمان پاشای بابان). هەروەها ئەو (لاوك)انەی کە دلێری و ئازایەتی سەرکردەو جەنگاوەرانی شۆڕش و بەرخۆدانەکانی رابردوومان بۆ دەگێڕنەوە، لە وێنەی (شۆڕشی ئاگری داغ و شێخ سەعیدی پیران و شێخ مەحمودی حەفید... تاد).

لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەم هەستی نیشتیمانی و گیانی نەتەوەپەروەری لە گۆرانی سیاسیدا بەرجەستە دەبێت، کە ئەویش وەك بەشێك لە ئەدەبی زارەکی و میللی کوردیدا بۆمان ماوەتەوە، بە نموونە گۆرانییەکی فۆلکلۆری بەناوەڕۆك سیاسیمان هەیە، کە تیایدا دەنگی دایکێکی کورد دەبیسترێت، کە ناڕەزایی و بیزاری دەردەبڕێت لەئاست هەڵمەتی سەربازگیری بەزۆری (رەزا شای پەهلەوی) دەرهەق بەگەنج و لاوەکانی کورد لەو رۆژگارەدا:

یاخوا رەزا شا بەردت لێباری
کوڕم گەورە کرد بەقەندی شاری
ئەتۆش لۆخۆت برد لەبۆ ئیجباری
***
یاخوا رەزا شا تەختت وەرگەڕێ
من لاوی کوردم مەمبەرە شەڕێ
***
یاخوا رەزا شا هەرسێ کوڕت بمری
ئیجباری تازە لەکوردی دەگری
***
رۆژێ دوو قڕان مانگی حەوت شایی
چی بدەم بەشەکر چی بدەم بەچایی (جندی، ١٩٨٣، ٥).

تۆماری گۆرانییەکی سیاسی کوردی هەیە کە وا بەدەنگی (دایکی جەمال) تۆمار کراوەو، باس لەکارەساتی شەهید کردنی شێخ سەعید باوکی شێخ مەحمود دەکات لە (موسل) لە ساڵی (١٩٠٧) داو بەندی یەکەمی گۆرانییەکە بەم جۆرەیە:

هەی گوڵ هەی گوڵ تۆم بەگوڵ زانی   ئاغام شێخ سەعید قوتبی سلێمانی
جوابەکی بەرن بۆ فاتمە خانی   شێخ سەعیدیان کوشت لەناو مەیدانی

تێکستی گۆرانی سیاسی فۆلکلۆری دیکەش لەبنەڕەتدا هەیە، کەوا خەڵك بەهەست و گیان و هەناسەیەکی پڕ لە کوردایەتی و نیشتیماندۆستی، لە مەجلیس و کۆڕ و دیوەخان،یا لەکاتی کارو فرمانی ناو کێڵگەو باغ و بێستان بەدەم کارکردنەوە گوتویانەتەوە.

٢) جۆرەکانی سروود:

سروود بەشێوەیەکی گشتی گیانی نەتەوەیی و نیشتیمانی لە نێوان رۆڵەکانی گەلدا بەهێز دەکات، هەندێ جار بە شێوەیەکی هەستبزوێن و شادیهێنەر بەکاردێن و دەبنە هۆی جۆشدانی ئەو خەڵکانەی کەوا گوێ بیستیان دەبن، ئاوات و ئامانجەکانی گەل لە بۆتەی سروود دا دادەڕێژین بە جۆرێك کە ئاواز و وشە هەستبزوێنەکانی گیان دەبەخشێتە جەستەی مرۆڤ و دەیکەن بە مەتەرێز بۆ پارێزگاریکردن لە ئامانجە پیرۆزەکانی خاك و گەل. لێرەوە دەشێ ئەم جۆرانەی سروود دەستنیشان بکەین.

١. سروودی نیشتیمانی:

ئەو شێوە سروودەیە کە تایبەتمەندی ئەو گەل و خاك و وڵاتە لە ناوەڕۆکی سروودەکەدا رەنگدەداتەوە، رابردووی بە ئێستاوە دەبەستێتەوە و شانازی بەسەروەرییەکانی رابردووەوە دەکات و بە گەشبینیەوە لە ئایندەی دەڕوانێت.

لە سەردەمی ئێستادا هەر وڵاتێك (سروودی نیشتیمانی) تایبت بەخۆی هەیە، کەوا هەم وەکو هۆنراوە و هەم وەکو ئاواز لە پەرلەمانی ئەو وڵاتە پەسەند دەکرێت و بڕیاری لەسەر دەدرێت، بۆنە و جەژنە نیشتیمانی و نەتەوەیی و کۆڕ و کۆبوونەوەکان بەم سرووده دەست پێدەکەن.

لەپاڵ ئەوەشدا لەهەندێ وڵات سروودی شاهانە یان سەرۆك کۆمار یان سروودی دەوڵەت هەیە، هەندێ لەرێکخراوە نێودەوڵەتیەکانیش لەنموونەی، رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان و یەکێتی وڵاتانی ئەوروپا و ئەفریقاش خاوەنی سروودی تایبەتی خۆیانن (وهبە، ؟، ٢٢٥).

٢. سروودی بەرەنگاری:

ئەمەیان لە هەناوی چەوسانەوە و زوڵم و ستەم لەدایك دەبێت، باس لە خۆشەویستی خاك و پیرۆزی نیشتیمان دەکات بەجۆرێك گیانی بەرەنگاری و رووبەروو بوونەوە لەدڵ و دەروونی رۆڵەکانی گەل دەڕوێنی لە ئاست دوژمنانی، لە رووی نەغمە و ئاوازیشەوە ریتمێکی خێرا و بەجۆشی هەیە لە وێنەی (مارش).

٣. سروودی پەروەردەیی:

ئەم جۆرە مەبەستێکی فێرکردن و پەروەردەیی لە پشتەوەیە، بەتایبەتیش بۆ نەوەی تازەپێگەیشتووی میللەت و راهێنانیان لەسەر خۆشەویستی زانست و زانیاری و، لەسەر خوو و رەوشتی پاك و خاوێن و نیشتیمان پەروەرانە رایان دەهێنێت، هەروەها زانیارییەکانی قوتابخانە لەقاڵبی شیعر و ئاوازدا بەرجەستە دەکات و بەشداری لەپەرەپێدانی هۆش و ژیری منداڵاندا دەکات.

سروود ئەگەر ریتم و ئاهەنگێکی خێراو بەجۆش و چەسپاوی هەبێت بە (مارش) ناو دەبرێت. ئەم زاراوەیە لەراستیدا هەڵگری دوو چەمکە یەکیان وشەکەیە (مارش)؛ کە لەوشەی ناوی شاری (مارسیلی)ی فەرەنساییەوە بناوانی هەڵگرتووە، سروودێك کە لەو شارەدا و لەناو سەربازانی فرەنسادا لەبەرەکانی جەنگ لەدژی نەمساو پروسیادا لەساڵی (١٨٩٢) پەرەی سەند و بڵاو بوویەوە، کە پاشان لەرۆژگاری جەنگی جیهانی یەکەمدا سەرلەنوێ سروودی

(مارسلێز) ناوی پەیداکردەوە و هەموو گەلی فرانسە ئەو سروودەی ئەگوتەوە. (هاوار، ١٩٧١، ٣١). دووەمیان چەمکی نوێی زاراوەی (مارش)ە کە زیاتر ئاماژەیە بۆ ئەو ئاواز و ریتمە خێراو چەسپاوەی هاوکات لەگەڵ نمایش و مەشق و راهێنان و رێڕۆیشتنی سەربازیدا بەڕێوە دەچێت، بۆیە وا هەیە لە نووسین و لێکۆڵینەوەکاندا ئەم دوو چەمکە تێکەڵاو دەکرێن یاخود بەهەڵە لێك دەدرێتەوە، بۆ نموونە بگەڕێتەوە بۆ (ئاگرین، ٢٠١٢، ٢٠٧).

تەوەری دووەم: مێژوو و سەرهەڵدانی سروودی کوردی

سروود لە کۆندا ئەگەر بەواتاو چەمکی گۆرانییەکی حەماسی و هەست وروژێن و هاندەری مرۆڤ وەریبگرین، ئەوا لەناو کوردا مێژوویەکی دێرینی هەیە. کۆنترین بەڵگەمان لەو بارەوە لە کتێبەکەی (گەزنەفۆن)ی یۆنانی (ئاناباسیس) بەرچاو دەکەوێت، لەکاتی گەڕانەوەی لەشکرەکەی بە کوردستاندا لە ساڵی (٤٠١ی پ. ن) دا دەڵێت: کاتێك کوردەکان سەیریان کرد ئەوا بەشێکمان لە ئاوەکە پەڕیوینەتەوە و بەشێکیشمان لەبەرامبەر ئاوەکەوەین، بەسروود خوێندن لەشاخەکەی پشتمانەوە هاتنە خوارەوە و پەلاماریان داین. (رەزازی، ٢٠٧، ٧/١٠). گەڕیدە و رۆژهەڵاتناسەکانیش لەو بارەوە قسەیان کردووە، بۆ نموونە زانای کوردناس (باسیل نیکیتین، ١٨٨٥–١٩٦٠) دەڵێت: ((بۆم دەرکەوتووە کە سامانی سروود و گۆرانی کوردی لە زەمینەیەکی ناوازەوە هەڵقوڵاوە، چونکە شۆڕە سواری شەڕانگێزی و ئازایەتی لەنێو کورداندا پترە وەك ئەوەی لای دراوسێکانی وەکو تورك و ئەرمەن)) (نیکتین، ١٣٦٦، ١٧٠).

زۆربەی لاوك و گۆرانی سیاسی کوردیش وەسف و پیاهەڵدانە بە شانوشکۆی سەرداره خوێنبەخشەکانی کورد و، ئەوانەی لە پێناوی خەڵك و خاکی کوردستاندا خۆیان کردۆتە قوربانی و وەکو پاڵەوان لە ڕووی دوژمن و داگیرکەران وەستاون.

لەسەردەمی نوێدا ئەگەر بەشێوەیەکی ورد لە مێژوو و ناوەڕۆك و بابەتی سروود لە کوردستاندا بروانین ئەوا بۆمان یەکلا دەبێتەوە کەوا بەچەند قۆناغدا تێپەڕیوە بەم شێوەیەی لای خوارەوە:

١. قۆناغی سروودی تورکی– عوسمانی:

ئەمە قۆناغی یەکەم و سەرەتایە کە بریتی بووە لە سروودە تورکیانەی لە دام و دەزگاکانی دەوڵەت و لەسەردەمی عوسمانیدا بڵاو دەکرایەوە. واتە گوتنەوەی سروود گەلێك بووە بەزمان و ئاواز و ناوەڕۆکێکی تورکی کە لەخزمەت حوکم و فەرمانڕەوایی عوسمانیەکاندا بووە. رۆڵەکانی کورد لە (مەکتەبەکانی روشدییەی عوسمانی) شتێکیان فێر دەکرا و دەگوتەوە کە دوور بوو لەزمان و هەست و سەلیقە و سروشتی نەتەوەکەی خۆیان. ئەم قۆناغە تاوەکو سەرەتای ساڵانی بیستی سەدەی پێشوو درێژەی کێشاوە.

٢. قۆناغی زیوەر و چەکەرە کردنی سروودی کوردی:

لەم قۆناغەدا زیوەری شاعیر دەورێکی سەرەکی هەبووە لە هاتنە ناوەوەی سروودی کوردی، بەشیعر و هۆنراوەی کوردی بەڵام لەسەر ریتم و ئاوازی سروودە تورکییەکان. ئەم هەنگاوە بەگۆڕانێکی گەورە دادەنرێت و دەرگایەکی تازەی لەبەردەم سروودی کوردی کردۆتەوە و بۆتە زەمینەسازی و رێگەخۆشکەرێك بۆ بنیاتنانی سروودی خۆماڵی نوێ ی کوردی. ئەمە ئەو راستییە دەسەلمێنێ کە دەڵێ: ((زیوەر بناغە داڕێژەری سروودی کوردیە)). (رسول، ١٩٦٧، ٢٠٢).

٠٣. سروودی کوردی خۆماڵی:

لەو کاتەوە دەست پێ دەکات کە سروودی خۆماڵی کوردی بەشێوەیەکی هەمە لایەنە هاتۆتە مەیدان، لەم رووەوە مێژووی ئەدەب و هونەری کوردی تاوەکو ئێستا ئەمەی روون نەکردۆتەوە کەوا کێ بووە یەکەم سروودی کوردی خۆماڵی هێناوەتە بەرهەم!. هەرچەندە لەگەڵ ئەم ناڕوونیەشدا شك و گومان هەر لەدەوری زیوەری شاعیردا دەخولێتەوە، چونکێ لەو سەردەمەدا تاقە غەمخۆری ئەم بوارە هەر ئەو بووە. (رەفیق حیلمی) لە یاداشتەکانیدا و لەسەر و بەندی گەڕانەوەی شێخ مەحمود لە مەنفادا لە (کوێت) و دامەزراندنی دەورەی دووەمی حوکمڕانیەکەی لە ساڵی ١٩٢٢ دا، چەند جارێك دەپەڕژێتە سەر مەسەلەی سروود و گۆرانی قوتابیان، بەتایبەت لە رێوڕەسمی هەڵکردنی ئاڵای کوردستان و تا دێتە سەر باسی پێشوازی و گەڕانەوەی شێخ بۆ سلێمانی و دەڵێ: ((ئێمەش دەستەی مامۆستاکان لەناو خۆمانا و قوتابیەکانا چیمان پێکرا کردمان... (گۆرانی بەپیرەوە چوون = نەشیدی ئیستیقبال) لەلایەن مامۆستای بەڕێز و نیشتیمان پەروەر (مامۆستا زیوەر)ەوە رێکخراو فێری (دەستەی گۆرانی) قوتابیە دەنگ خۆشەکان کرا. هێشتا (شێخ مەحمود) لە بەغدا بوو کە ئەم گۆرانیە جار جارە لە ناوچەکەی بەردەمی (دەبۆ) و (قوتابخانەکەی نموونەی سەعادەت) ئەیان خوێندەوە. هیچ جارێ نەبوو فرمێسکی شادی بەچاوی زابتەکان و لاوەکانا نەهێنێتە خوارەوە، هەزاران پیا و وژن بە چەپڵە رێزان و دەنگی (هەربژی)، هەزاران قوتابی (کوڕ و کچ) بەدەنگی (نەورۆزی کوردەوە) گۆرانی نیشتیمانی و نەشیدی بەخێر هاتنەوەیان ئەخوێندەوە)) (حلمی، ١٩٨٨، ٥١٢-٥١٨).

ئەم قۆناغە بووە بناغەیەکی پتەو بۆ سروودی کوردی و بەرەبەرە خشتی ڕەنگینی خرایە سەر و بەرز کرایەوە، تا ئەوەی دەیان سروودی نیشتیمانپەروەری بۆ منداڵانی قوتابخانە ڕێکخران و هەریەکەی ئاوازەکەیشی بۆ دەست نیشان دەکرا، کە هەندێکیان هەر ئەو ئاوازانە بوون کە بۆ گوتنی سروودە تورکی و عەرەبییەکانی ئەو سەردەمە دانرابوون. (مستەفا، ٢٠١٠، ٩٩).

هەر لە مەسەلەی سەرەتاکانی سروودی کوردی بۆچوونێك هەیە پێی وایە کەوا سروودی (وەلاتێ مە کوردستانە) یەکەم سروودی نوێی کوردی و کوردستانی بێ کەوا هونەرمەندی کوردی ئەرمەنستان (ئەسلیکا قادر) چڕیویەتی و لە بەندی یەکەمیدا دەڵێ:

وەلاتێ مە کوردستانە　　جێ و مەسکەنێ مە کوردانە

وەلات ژمەڕا دل و جانە　　میللەت هەمی برانە　　(جندی، ١٩٨٣، ١٨).

سروودی نوێی کوردی

لە ساڵانی نێوان هەردوو جەنگی جیهانیدا کاریگەریەکانی شۆڕشی ئۆکتۆبەر و بزوتنەوەی سۆسیالیزم و بیری پێشکەوتنخوازی لەسەر ناوەڕۆکی جوڵانەوە رزگاریخوازەکانی رۆژهەڵات دەست پێدەکات کەوا جوڵانەوەی شۆڕشەکانی کوردیش دەگرێتەوە. لەمەوە سروود و گۆرانی نیشتیمانی لە کوردستان شەقڵێکی پێشکەوتوو و دیموکرات و ئازادیخواز بەخۆیەوە دەگرێت، لە ساڵی (١٩٤١) زیوەری شاعیر، کە بەحەق بەمامۆستای یەکەمی

سروودی کوردی دەژمێردرێت، سروودێکی بۆ (حیزبی هیوا) داناوە کە لە ئاوازی (رەفیق چالاک)ە و سەرەتاکەی بەم جۆرەیە:

تا دەست لەمل هیوا نەکەم　　　شەرتە نەنیشم قەت بەتاڵ

بۆ لاوی تازەی قەومی کورد　　　ببمە نموونە یا میسال　(مستەفا، ٢١٠، ١٨٠).

دواتر سروودی (ئەی رەقیب) وەکو سروودی نەتەوەیی لەدایك دەبێت، کە لە (حکومەتی میللی کوردستان – ١٩٤٦) دەبێت بەسروودی سلاوی کۆماری حکومەتی کوردستان. هەر لە چلەکانی سەدەی بیست کاتێك (گۆران) و (رەفیق چالاك) لە ئیستگەی کوردی (یافا) دەست بەکار دەبن، چەند سروودی کوردی بلاو دەکرێتەوە کە لە شیعر و هۆنراوەی (گۆران) خۆی وئاوازو دەنگی رەفیق چالاك دەبن، لە وێنەی سروودەکانی؛ (کوردستان) و (دەمی راپەڕین).

کارەساتی لە سێدارەدانی (پێشەوا قازی) و هاوڕێکانی لە (مهاباد) و چوار ئەفسەرە قارەمانەکەی کورد لە ساڵی (١٩٤٧) بونەتە هەوێنی ئیلهامی سروودێك کە تاوەکو ئیستاش یادی هەموو شەهیدانی رێگای رزگاری کورد و کوردستان بەم سرووده دەکرێتەوە، (ئەی شەهیدان) لە هۆنراوەی (محمد تۆفیق وردی)یە و لەمەڕ ئاوازەکەشی بۆچونی جیاواز هەیە:

ئەی شەهیدان ئەی شەهیدان　　　نامرێ ناو و نیشانتان (سەرکار، ٢٠٠٧، ٤٩).

راپەڕینی جوتیارانی کوردستان لە ناوچەکانی هەولێر و شێخان و شارەزوور و سیخناخکردنی زیندانە تاریکەکانی دوژمن لە تێکۆشەرانی رێگای ئازادی لەسەرەتای ساڵانی پەنجادا، بۆتە مایەی لەدایك بوونی گەلێك هۆنراوە و سروودی بەرینگاری و شۆڕشگێڕانە لەناو دڵی زیندانەکاندا، لە وێنەی: (خەباتە و خەباتە، ئۆکتۆبەر، گەنجی وریا، هێزی یەکێتی، شاگردانی فەهد، کوردستانی جوان،...تاد). مێژوو ئەوەی سەلماندووە ئەگەر هاتوو سروودێك بۆ سەرکردەیەکی زیندوو یا جولانەوە و شۆڕشێکی دیاریکراو لەسەردەمێکی تایبەتدا هۆنرابێتەوە، ئەوا کاتێك ئەو سەرکردەو شۆڕشە لە رێگەی راستی لادەدەن و دژ بە دروشمەکانی خۆیان دەوەستنەوە، ئەوا ئەو شیعر و سروودانە تەمەن کورت دەبن و لەدوای ئەو رۆژگارە کپ دەبن و دادەمرکێنەوە. بەڵام ئەو شیعرو سروودانەی کە بۆ خۆشەویستی نیشتیمان و لە پێناوی ئازادیدا وتراون، لەگەڵ ئەوەی دەیان ساڵیشیان بەسەردا تێپەڕیوە، ئەوا هەرگیز گڕ و کلپە و بلێسەیان خامۆش نابێت، لەنموونەی سروودەکانی وەکو: (دەمی راپەڕینەی – گۆران و خوایە وەتەن ئاواکەی و ئەی دلێرانی – بێکەس و ئازادیخوازی – هەردی و چەند شیرینە لام داروبەردی وەتەن و براینە لەخەو هەستن– ی زیوەر و بەختیار زیوەرو، ئەی رەقیب – ی دلدار...تاد.

شۆڕشی ئەیلولی کوردستان وەچەرخانێکی تر بوو لە مێژووی گۆرانی سروودی نیشتیمانی و بەرینگاری، ئەو سروودانەی لە ئیستگەی شۆڕشدا بلاو دەکرانەوە پێشمەرگەی کوردستانیان وەکو رەمزی ئازاد و رزگاری وێنا دەکرد، بە وشە و ئاوازەکانیان هەستو سۆزی جەماوەریان دەورووژاند و بەلای گیانی بەرینگاری و خەبات و تێکۆشاندا کێشیان دەکرد.

لە ساڵانی (١٩٧٦) بەدواوە مەشخەڵانی شۆڕشێکی نوێ تروسکەی دا و هیوا و ئاواتی دڵ و دەروونی کوردی رۆشن کردەوە، کاروانێکی دیکە لە سروود و گۆرانی شۆڕشگێڕی لەسەر دەستی چەند گروپی هونەری و هونەرمەندی

کورد راچەنینێکی دیکەی بەخۆیەوە بینی، لەسەر دەستی هونەرمەندانێك لە وێنەی(شوان پەروەر، تایەر تۆفیق، حەمە جەزا، تیپی مۆسیقای شەهید کارزان...). وەکو چۆن لە رۆژهەڵاتی کوردستانیش دوا بەدوای شۆڕشی گەلانی ئێران لە ساڵی (١٩٧٩) دا، کەسانێکی وەکو: (ناسری رەزازی، نەجمەدینی غولانی، کالێ، جەمالی موفتیزادە،...) پێشەنگی قۆناغێکی دیکەی سروود و گۆرانی بەرینگاری کوردی بوون.

لە خستنە رووی مێژوو و رەوتی گەشەکردن و بەرەو پێش وەچوونی سروودی کوردی هەم وەکو (دەق) هەم وەکو (ئاواز)، پەی بەو راستیە دەبەین کەوا سروود رەگەزێکی ئەدەبی تایبەت و سەربەخۆیە و خاوەنی خەسلەت و تایبەتمەندی خۆیەتی هەم لەباری ئەدەب و هەم لەلایەنی هونەریەوە.

بەشی دووەم

خالید دلێر و هونەری سروود

تەوەری یەکەم: کورتەیەکی ژینامەی ئەدەبی و هونەری خالید دلێر

ناوی (خالید عەبدوالواحید ئەحمەد سلێمان)ە، لە رێکەوتی (١٩٣٨/٨/٢٠) لەشاری (کۆیە) لەدایکبووە. سەرەتای خوێندنی لە حوجرە دەستپێکردووە. قۆناغی سەرەتایی و ناوەندی لە کۆیە و قۆناغی ئامادەیی لە شاری بەغدا و کەرکوك دا تەواو کردووە، ساڵی ١٩٥٣ کۆیەی بەجێ هێشتووە و لە ساڵی ١٩٥٤ لە (کۆمپانیای نەوتی کەرکوك) دامەزراوە و ئیتر لەو شارە نیشتەجێ دەبێت، بەمەبەستی خوێندنی زانکۆیی دا بڕیاربووە رووبکاتە یەکێتی سۆڤیەت و لە زانکۆی (پاتریس لۆمۆبیا) لە (مۆسکۆ) دەست بەخوێندن بکات، بەڵام بەهۆی دواکەوتنی لە راپەڕاندنی کارەکانی و دواتر دەستگیرکردنی لەساڵی (١٩٦١)دا کارەکەی لێ هەڵدەوەشێتەوە. سروشتی هونەر و گۆرانی گوتنی لە خانەوادەکەیەوە بۆ بەجێماوە. سەرەتای ژیانی هونەری بە لاسایی کردنەوەی هونەرمەندان و بەتایبەت (تایەر تۆفیق) دەستپێکردووە. هونەری شیعر و هۆنراوە و ئاواز و گۆرانی لای خالید دلێر پێکەوە چەکەرەیان کردووە و یەکەمین هۆنراوەشی لە ساڵی (١٩٥١) لە رۆژنامەی (هەولێر)دا بڵاوکراوەتەوە. یەکەمین ئاوازی لەساڵ (١٩٥٤) دا چڕیوە، هەر لەوان ساڵاندا وەکو تێکۆشەرێکی رێبازی کوردایەتی بەدیارکەوتووە.

دلێر وەکو لە بیرەوەریەکانی دا دەیگێڕێتەوە، وەکو هونەرمەندو، خەباتگێڕو، ئەدیب، هەموو ژیان و تەمەنی لەسەر سێ کۆڵەگەی (هونەر و ئەدەب و سیاسەت)دا دامەزراندووە. (ئەحمەد، ٢٠١٥، ٢٦).

ئەو چۆن بەدڵنیایی بەبیر و باوەڕ و بە هەڵوێستی شۆڕشگێڕانەوە لەمەیدانی سیاسەتدا تێکۆشاوە، بەهەمان حەماسەت و شێلگێری لەمەیدانی هونەری سروود و گۆرانی و ئاوازی ڕەسەنی کوردی ئامادە بووە، دواتریش هەم وەکو شاعیرێکی شۆڕشگێڕ، هەم وەکو توێژەر و رەخنەکارێك داهێنانی کردووە. سیاسەت و هونەر و ئەدەب بۆ خالید دلێر لەشوێنی نان و ئاو بوونە و بەدرێژایی تەمەنی دەستبەرداری هیچ یەکێکیان نەبووە.

بەداخێکی زۆرەوە لە ساڵانی دوایی تەمەنی بەدەست ناساغییەوە گیرۆدەدەبێت، بەناچاری و بەمەبەستی چارەسەر روو دەکاتە هەندەران، بەڵام دواجار بەکۆمەڵێك دەرد و بەڵاوە دەگەڕێتەوە وڵات. تا لە (٢٠١١/١٢/١٦) ماڵئاوایی یەکجارەکی دەکات و تەرمەکەی لەگۆڕستانی (کەکۆن) لەشاری کۆیە بەخاك دەسپێردرێت.

خالید دلێر لەمەیدانی هونەردا لەسێ لاوە بەدیارکەوتووە:

یەکەمیان سروودی کوردی و دووەمیان گۆرانی سیاسی و سێ یەمیان گۆرانی هونەرییە، لەگەڵ ئەوەی کۆی بەرهەمە هونەرییەکانی زۆر نین و لە دەوری (٤٠) بەرهەم دەبن، بەڵام لەهەرلایەنەوە داهێنانی کردووە و شاکاری نایاب و دانسقەی خوڵقاندووە. هەموو بەرهەمەکانی لەناوەندە هونەری و جەماوەرییەکاندا مایەی پەسەندی بوون و پێشوازی گەرمیان لێکراوە. لێرەوە و لە چوارچێوەی ناونیشانی باسەکەمان دەپەرژێینە سەر گوتە و لێکۆڵینەوە لە سروودەکانی.

تەوەری دووەم: سروودەکانی خالید دلێر:

بەپشت بەستن بە بیرەوەریەکانی خۆی کە لەچەند ئەلقەیەکدا بڵاو کراونەتەوە (بەرزنجی، ٢٠٠٢، ژ/٦٥-٦٦)، هەروەها بە گوێرەی ئەو باس و وتار و لێکۆڵینەوانەی سەبارەت بەکار و چالاکییە هونەریەکانی چاپ و بڵاوکراوەتەوە (ئەحمەد،٢٠١٥، ١١)، هەوڵدەدەین بەپێی کات و شوێن و زنجیرەی مێژوویی، گەشتێك بەجیهانی سروودەکانی ناوبراودا بکەین و هەلومەرج و بۆنەو موناسەبەت و سەربردە و چۆنییەتی هۆنینەوە و گوتن و تۆمارکردنی سروودەکان روونبکەینەوە، جێگای سەرنج و ستایشە کە لەم دواییانەدا هونەرمەندی کورد (وریا ئەحمەد) لە بەرهەمێکی بەنرخ و تەسەلدا سەبارەت بەژیانی هونەری خالید دلێر تێکستی هەموو سروود و گۆرانی و بەرهەمە هونەرییەکانی ناوبراوی تۆمارکردووە، لەگەڵ نۆتە و پەیژەی مۆسیقای بەرهەمەکان بەهاوکاری (دڵدار)ی کوڕی، تێکستی هۆنراوەی سروودەکانمان لەو سەرچاوەیەوە راگواستووە. بگەڕێوە بۆ؛ (ئەحمەد، ٢٠١٥، ٦..٦٨).

١. سروودی (کوڕانی کوردستان)

لەبیرەوەرییەکانی دلێردا هاتووە: ((یەکەمین سروودی خۆم کە دامنابێ، لەزستانی ساڵی (١٩٥٦) بوو...، ئەم سروودە لەدوای شۆڕشی (١٤)ی تەمموزی (١٩٥٨) لە ئێزگەی کوردی بەغدا بەدەنگی خۆم تۆمار کرا)). (ئەحمەد، ٢٠١٥، ١٩-٢٠). دیارە بەر لەشۆڕشی تەمموز خالید دلێر هامشۆی رادیۆی کوردی بەغدای کردووە، بەڵام بەهۆی هەلو مەرجی سیاسییەوە، گۆرانی تۆمار کردووە نەوەك سروود. دوابەدوای شۆڕشی (٩٥٨) زیاتر سەردانی ئیستگەی کردووە و زۆرتریش سروودەکانی تۆمار کردوون. تێکستی هۆنراوەی سروودەکە بەم جۆرەیە:

ئێمە کوڕی شاخ و کێو و کەژین
وڵات فێری کردووین بەمەردی بژین
بە دەرسێ کە هەوڵ و خەباتە لەژین
قەڵای سەختی دوژمن ئەخەینە هەژین

****

بەڵێن بێ وڵات هەڵگرین دەرسی تۆ
نەوەستین هەتاوەکو ئەبین سەربەخۆ
بەئەخت کەین لەڕێت ماڵ و سەر بێ درۆ
هەتا هێزی دوژمن ئەکەین رەنجەڕۆ
کەئێمە کوڕی ...

وەتەن موژدەبێ گەڵ بەهۆی کردەوە

بەخوێنی کوڕی گیانفیدا و گوردەوە

هەموو نەخشەیەکی بەدی سڕیەوە

لەکۆڕ گۆی ژیانی بەزۆر بردەوە

کە ئێمە کوڕی ...

****

٢. سروودی (سەربازی ئازادی)

ئەم سرووده لەسەروبەندی شۆڕشی (١٤ی تەممووزی ١٩٥٨) هۆنراوەتەوە و هەرلەوکاتەش دلێر لەگەڵ سروودی یەکەمی لە ئێزگەی کوردی تۆماری کردوون، ئەمە تێکستی هۆنراوەکەیەتی:

ئێمە سەربازی ئازادین

پارێزگاری خۆشی و شادین

ئێمە سەربازی ئازادین

دەستهێنەری خۆشی و شادین

دوژمنی جەور و بێدادین

دوژمنی جەور و بێدادین

****

قایمتر لەقەڵای پۆڵا

تا بڵێی ئازاو نەقۆڵا

دوژمن مەرگی خۆی ئەبینێ

کاتێ چەك ئەدەین بەکۆڵا

ئێمە سەربازی ئازادین

****

تەنیا نین لەم ڕێگەو بانە

ڕێی ئازادی

هەموو جیهان لەگەڵمانە

بۆ ئازادی

هۆی ئاشتی و شادی گەلانە

ئازادی ئەم کوردستانە

تەنیا نین لەم ڕێگە و بانە

ئێمە سەربازی ئازادین

٣. سروودی (ئەژین ئەژین)

ئەم سروودەش لەگەڵ دوو سروودەکەی پێشوو لەدوای شۆڕشی تەمووز دانراوە و لە ئێستگەی کوردی بەغدا بەدەنگ و ئاوازی خۆی تۆماری کردووە، تێکستەکەی بەم جۆرەیە:

ئەژین بەپێچەوانەی دوژمنانمان ئەژین
ئەچین بەرەو ئاشتی بەرەو ئازادی
ئەچین
ئەژین ئەژین
****
گەلێکی کۆڵنەدەرین
وازناهێنین وازناهێنین
هاتا تۆڵەی رابردومان نەسێنین
هەر ئەیسێنین
دوا بە ئیمپریالیزم ئەهێنین
پێی ئەهێنین
ئەژین ئەژین
****
نەوەی کاوە لەکام رۆژا بەزیوە
کەی بەزیوە
چ کاتێ کۆسپی هەبووە
نەیبڕیوە
وەیا کەی لەخەبات کۆڵدانی دیوە
قەت نەیدیوە
ئەژین ئەژین
****
لەمێژوومان بپرسە
چۆن گەلێکین چۆن گەلێکین
لەبۆ فەوتانی دوژمن
چۆن گەلێکین چۆن گەلێکین
لەگەڵ هەوڵ و خەباتا
ئێمە یەکین ئێمە یەکین
ئەژین ئەژین

ناوەڕۆکی ئەم سروودانەی پێشەوە تەعبیر لە هەست و هۆش و یەکێتی خەبات و تێکۆشانی ڕۆڵەکانی گەل دەکات لە پێناو ئازادی و ڕزگاری و سەربەخۆییدا، شانازی بە وڵات و بە مێژووی گەل و نیشتیمانەوە دەکات، گیانی خۆبەختکردن و گیانفیدایی لە دەروونی ڕۆڵەکانیدا دەووروژێنێت. دیارە کەش و هەوای سیاسی دوای شۆڕش و ئەو فەزا ئازاد و سەربەستییەی لەگەڵ خۆیدا هێناویەتی بوونەتە ماك و هەوێنی لەدایك بوونی ئەم سروودانە.

٤. سروودی (بەخێر بێنەوە)

دوا بەدوای شۆڕشی تەمموزی ١٩٥٨، کوردانی شۆڕشگێڕ و پەڕیوەی دوور وڵات (مەلامستەفای بارزانی و هاوڕێکانی) بروسکەی پیرۆزبایی و سەرکەوتنی شۆڕش، بۆ (زەعیم عبدالکریم قاسم — فەرماندەی شۆڕش) دەنێرن و هەر لەو بروسکەیەشدا ئاوات و خواستی گەڕانەوەیان بۆ وڵات نیشان دەدەن. وەڵامی سەرانی شۆڕشیش بۆ ئەو داخوازیانە ئەرێنی بووە. هەر ئەو ئێوارەیەی بروسکەکەو وڵامەکەی لە ئێستگەی بەغدا خوێندراوەتەوە، بۆ شەوەکەی خالید دلێر، وەکو نوقڵانەیەك بۆ موژدەی گەڕانەوەی ئەو شۆڕشگێڕانە، ئەم سروودەی هۆنیوەتەوە و ئاوازەکەشی بۆ ئامادەکردووە، دواتریش لە ئێستگە تۆماری کردووە. لەم سروودەدا دلێر هەست و سۆزی کوردانە و بەرزنرخاندنی خەبات و خۆڕاگری ئەو نیشتیمانپەروەرانەی خستۆتە ڕوو. وەکو چۆن پڕە لە هیوا و ورەبەرزی و گەشبینی بۆ ئەو گەلانەی کە دەست بەرداری خەبات و تێکۆشان نابن.

ئەمەش تێکستی ئەو سرووودەیە:

بەخێربێنەوە بەخێربێنەوە
وەتەن باوەشی بۆ کردوونەوە
بەخێربێنەوە
بەخێربێنەوە وەتەن پەروەران
بەخێربێنەوە ئەی دەربەدەران
هاوڕێی هەژار و چینی ڕەنجدەران
بەخێربێنەوە
مێژووی خەباتی کوردی قارەمان
دیاری ئەخا بۆ خەڵکی جیهان
کەوا نابەزین لەبۆ دوژمنان
کە کورد نابەزێ لەبۆ دوژمنا
بەخێربێنەوە
بۆ ئەو کەسانەی بۆ ئاشتی و ژیان
پیشەی ئەوان بوو خەبات تێکۆشان
هەتا بەدوژمن سەریان دانەوان
باتێکرا بڵێین
بەخێربێنەوە

٥. سروودی (عبدالکریم تۆ پێشەوای)

دوا بەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی تەمموز لەساڵی ١٩٥٨ دا، سەرکردەی شۆڕشەکە (زەعیم روکن عبدالکریم قاسم) بەر لەوەی لە ساڵی (١٩٦٠) بەدواوە مەیلە تاکڕەوی و دیکتاتۆریەکانی سەرهەڵبدات، وەکو سیمبولێکی ئازادی و رزگاری و دیموکراتی لەلایەن هەموو خەڵکی عێراق، بەنەتەوە و پارت و رێکخراوە جیاوازەکانەوە وێناکراوە. بۆیە گەلێك گۆرانی و سروود و شیعر و هۆنراوەی بەباڵادا هەڵگوتراوە، کوردیش لەم رەوتە بەدوانەکەوتووە، نموونەی وەك (گۆران) و (بلە) مان هەیە کەوا شیعریان بەباڵایدا هەڵگوتووە، ئێستاش سروودێکمان لەیادەوەریدا دەزرنگێتەوە کە لەسەرەتای ساڵانی (١٩٦٠) داو لە ئێستگەی رادیۆی کوردی بەغدا هەمیشە دووبارە دەکرایەوە:

عەبدولکەریمی قارەمان عەبدولکەریمی پاڵەوان
رزگارت کرد نیشتیمان لەزولم و زۆری خائینان
عەبدولکەریم عەبدولکەریم

دیارە هەر لەم سۆنگەیەوە خالید دلێریش لەسەرەتای شۆڕشی تەمموز ئەم سروودەی بۆ (زەعیم) گوتووە و بە (پێشەوا)ی لەقەڵەم داوە.

عەبدولکەریم تۆ پێشەوای
دوژمنی کاری ناڕەوای
عەبدولکەریم تۆ پێشەوای
تۆ پێشەوای
****
کورد و عەرەب هەردوو برا
شوورەن بەدەوری پێشەوا
بەشیرو خەنجەری دەبان
ئەپارێزین کۆمارییان
عەبدولکەریم عەبدولکەریم
****
ئامانجمان لەم یەکگرتنە
پیلان و شەڕ گۆڕ کردنە
بۆ هەردوو لا ئازادییە
ئاشتی و ژیان و شادییە
عەبدولکەریم عەبدولکەریم
****

٦. سروودی (ئاشتی)

خالید دلێر سەبارەت بەساڵ و بۆنەی دانانی ئەم سروودەیەوە دەڵێ: ((کردبووم بەخوو بۆ بەشداریکردنم لەهەموو ئاهەنگێکدا ئەبوو یان سروودێکی تازە یان گۆرانییەکی تازە پێشکەشی جەماوەر بکەم، ئەم سروودەم بۆ ئاهەنگی (١٤ی تەمموزی ١٩٥٩) ئامادە کردبوو،کە ئاهەنگەکە نەکراو ئەو خوێن رشتن و تاڵان و برۆیەی لێکەوتەوە...)) (ئەحمەد، ٢٠١٥، ٢).

دیارە مەبەستی ئاهەنگی ساڵیادی یەکەمی شۆڕشی تەممووزە لەکەرکوك، کە بووە مایەی ئاڵۆزی و خوێن لەبەرچوونێکی زۆر لە نێوان کورد و تورکمان لەو شارەدا. دلێر هەولێکی تری هەبووە بۆ تۆمار کردنی ئەو سروودە لە ئێستگەی کوردی بەغدا لە رێکەوتی (١٠٥٩/١٠/٧)دا. کەچی لەم رۆژەشدا ڕووداوی هەوڵی تیرۆرکردنی فەرماندەی شۆڕش عەبدولکەریم قاسم لەشەقامی (رەشید)ی شاری بەغدا لەلایەن بەعسییەکانەوە رووی داوە، بۆیە ئەم نیازەشی بۆ نەچۆتە سەر، تا لەدوا جاردا لە ئاهەنگی جەژنی نەورۆز لەشاری کەرکوك لەساڵی ١٩٦٠ دا بۆی هاتۆتە دی. لە ناوەڕاستی پەنجاکاندا بزوتنەوەیەکی ئازادیخواز و دیموکراتیك لەعێراق و لەناوچەکە سەری هەڵداوە، بەناوی (بزوتنەوەی پشتیوانانی ئاشتی – حركة انصار السلام)، کە دوای شۆڕشی تەمووز خەڵکێکی زۆر لە دەوری ئاڵاکەی کۆبونەتەوە و باوەڕیان بەپەیام و دروشمەکانی هێناوە، بەتایبەت کەسایەتی و خەڵکانی رووناکبیر و پێشکەوتنخواز، خالید دلێریش لەژێر کاریگەری پەیام و دروشمەکانی ئەم بزوتنەوەیە ئەم سروودەی لەکاتی خۆیدا داناوە:

بژی بابژی بژی ئاشتی لەجیهانا
بمرێ بابمرێ ئەوەی دوژمنی گەلانە
دەمانەوێ لەسەر لوتکەی کێوی وڵات
دروست بکەین باخ و شەقام
کۆشکی دەقات
شەڕ بەدە نامانەوێ
جەنگ بەدە نامانەوێ
نامەوێ بۆمبای ئەتۆم
وڵاتەکەم وێران بکات
بژی بژی
ژیان هیوا دایکایەتی جوانی مناڵ
هونەروەری زانیاری بەرهەمی خەیاڵ
لەگەلان داوا ئەکەن
لەگەلان داوا ئەکەن
لابدەن سەرمایەدارانی چەپەڵ
بۆ شەڕو دەلاڵ
بژی بژی

٧. سروودی (ئیجازەی پارتی)

لەسەرەتای (١٩٦٠) یاسای مۆڵەت پێدانی پارتەکان لە عێراق دەرچوو، پارتی دیموکراتی کوردستان وێڕای پارتەکانی دیکە یاداشتێك پێشکەش بە وەزارەتی ناوخۆ دەکەن بەمەبەستی وەرگرتنی مۆڵەتی کارکردنی رەسمی لە عێراق. خالید دلێر وەکو تێکۆشەرێکی ئەو حیزبە لە کەرکوك، هەر زوو بەزوو بەر لەدەرچوونی مۆڵەتەکە، سروودێك بۆ ئەو بۆنە و موناسەبەتە ساز و ئامادە دەکات و لەو بارەیەوە دەڵێ: (سروودی (پارتی) بەر لەرۆژی (٨ی شوباتی ١٩٦٠) کە رۆژی ئیجازەی ئیشکردن بوو بە پارتی، ئەو رۆژەی خەبەری ئیجازەپێدانمان زانی هیچ بەیان و جاڕدانمان نەکرد، تەنیا لەبارەگاکەمانەوە شریتی ئەو سروودەمان خستە سەر ریکۆردەرێك و بلاومان کردەوە. چارەگێکی پێنەچوو هەموو جەماوەری کەرکوك هاتنە بەردەرگەی بارەگاکەمان و کرا بەشایی. هەفتەیەکی پێنەچوو ئەو سروودە هەموو کوردستان، تاسەر سنوورەکانیشی گرتەوە و بوو بە سروودی جەماوەر، هەموو جەماوەر)). (ئەحمەد، ٢٠١٥، ٣٣).

هەڵسن خوشك و برایان هەڵسن
ئەمرۆ رۆژی شادیە
رۆژی ئیجازەدانی
پارتی دیموکراتیە
هەڵسن خوشك و برایان هەڵسن
****
پارتی ئەبوو تا دوێنێ
بەچرپە خەڵك بدوێنێ
کەچی ئەمڕۆ ئاشکرا
چالاکی خۆی ئەنوێنێ
هەڵسن خوشك و برایان هەڵسن
****
ئیتر خەڵکی کوردستان
بێ جیاوازی لە زوبان
لە ژێر رابەری ئەوا
خەبات ئەکەن بێ وچان
هەڵسن هەڵپەرکێ دابەستن
ئەمڕۆ رۆژی شادییە
هەڵسن خوشك و برایان هەڵسن
****

تا عێراقی هاوبەشی

لە ناحەزی روو رەشی

دوور ئەخەن ئەیبەن بەرەو

ئەوپەڕی شادی و گەشی

هەڵسن خوشك و برایان هەڵسن

****

تا كوردستانی رزگار

هی زەحمەتكێشی هەژار

دروست ئەكەن بۆ خۆیان

پاش دەرچوونی ئیستیعمار

هەڵسن خوشك و برایان هەڵسن

****

٨- سروودی (پێشمەرگە)

ئەم سرووده لە گرتووخانـەی (تسـن – تسـعین) لەكـەركوك لـەمانگی (كـانوونی یەكـەمی سـاڵ ١٩٦١) هـۆنراوه و ئاوازەكـەی دانـراوه، وه دلێـر لەبیرەوەریەكانیـدا دەڵـێ: ((رادیـۆی گرتووخانەكـەیان بـەدەنگی بـەرز كردبـۆوه، عەبدولكەریم لە (دەربەندینخان)وتاری دەدا، پیـاوی ئیسـتعمار و (حیلفـی سـەنتۆ) و هـەموویانم لـەناو بـرد، ئـەوەی ماویشە بۆ باوەشی حیلفی سەنتۆ ئاودیوی ئێران بوون...، كە گوێم لەوتارەكەی عەبدولكـەریم بـوو بڕیـارم دا وەڵامـی بدەمەوە، لەو كاتە و ساتەدا یەكەم سروودی (پێشمەرگە)م دانا)). (ئەحمەد، ٢٠١٥، ٢٦-٢٧).

لـەم رووەوە هونەرمەنـد (وریـا ئەحمـەد) رای وایـە كـە ئـەم سـروودەی لـەكاتی خۆیـدا رۆڵێكـی گـەورەی لەبەرزكردنەوەی گیانی كوردایەتیدا بینیوە، هەروەها بەیەكەم سروودی هەسـتبزوێن و جۆشـدەری گیـانی كوردایـەتی دەناسێنێت لەشۆڕشی ئەیلولدا.(سەرچاوەی پێشوو، ٨٨).

نـاوەڕۆكی ئـەم سـرووده پـڕە لـە ورە بـەرزی و گیـانی بـەرخۆدان، دوپـاتی ئـەو راسـتییەش دەكاتـەوە كـە لـە هۆنراوەیەكی (قانع)دا هاتووه و (بڕوانە: قـانع، ١٩٧٩، ٢٢٩) زینـدان لەچەشـنی قوتابخانەیـەك وێنـا دەكـات بـۆ خـەڵكی خاوەن باوەڕ و شۆڕشگێڕەكان، دلێر دوای ئازاد بوونی لە زیندان لـە (١٩٦٣/٢/٢٠) داو بـەر لـەوەی خـۆی بگەیەنێتـە ڕیزی شۆڕشگێڕان لە (سلێمانی) لە ماڵێكدا لەگەڵ هەندێك لە ئەندامانی (تیپی مەولەوی) ئەم سرووده تۆمـار دەكـات. سروودەكە چەند جارێك لەلایەن چەند هونەرمەندێكەوە تۆماركراوەتەوە.

پێشمەرگەین بەهەڵمەتین

پاڵەوانی میللەتین

شێری رۆژی زیللەتین

لەپێناوی سەربەخۆیی كوردستان

بەخت دەكەین، ژیانمان، ماڵ و گیان

لەپێناوی سەربەخۆیی کوردستان

****

دەرنەچێ لەخاکمان دوژمنی کافر

دار و بەرد و خۆڵی لێ ئەکەین بەئاگر

هەر بەزوویی دەیبەزێنین

تا سنوورمان ئەیڕەتێنین

کوردستانی گەورەی لێ وەیەك دەهێنین

****

زۆری سەرکەش هەوڵی داوەکورد نەهێڵێ

خاکی کوردستان بەبۆمباو چەك بکێڵێ

هەڵدێراون لەم کێوانە

بونەتە پەندی زەمانە

ئەم وڵاتە گۆڕستانی دوژمنانە

****

٩. سروودی (ئێمە رۆڵەی کوردین)

لە بیرەوەریەکانیدا دلێر باس لە چۆنییەتی دانانی ئەم سرووده دەکات و دەڵێ: ((لەبەندینخانەی (تسن) من لەژووره گەورەکە دانرابووم، ژوورێکی بچووك (٢X٢) پەنجەرەیەکی گەورەی لەسەر حەوشەکە بوو بەرامبەر بەژوورەکەی من بوو...، من لەژوورەکەمدا پیاسەم دەکرد و لەهەوڵی دانانی سروودێك بووم، لەگەرمەی ئەم سەرقاڵیەمدا، کچێکی باڵابەرزی جوانیان هێنایە پۆلیسخانەکە و بردیان لەو ژووره بچوکەی بەرامبەرم دەرگایان لەسەر کلیلدا. ئەویش لەناو پەنجەرەکەی بەرامبەرم دانیشت، ئەترسام گیراوی سیاسی و پێشمەرگایەتی بێت، پاشا پۆلیسەکان گوتیان (شێتە). بەرۆژ خۆی رووت و قوت دەکردەوە و لەناو پەنجەرەکە دادەنیشت. کچەکە ئەوەندەی بگوترێ جوان بوو، بەڵام منی قاڵبووی خەبات و خزمەتکردنی نەتەوە چەوساوەکەم، ئەو دیمەنە لەو هەوڵەی دوور نەخستمەوە کە بەتەمای جێ بەجێ کردنی بووم، منی لاوی تەمەن (٢٩)ساڵەی بێ ژن، ئافرەت نەدیوو، هەروەکوو کەسم بەدیارەوە دانەنیشتبێ وابووم. سروودەکە بەشەو و رۆژێك تەواو بوو،بەدانانی سروودەکە خۆشی و دڵشادیەکەم ئەوەندەیتر بەجۆش هات، من بزانم ئەو کاتە یەکێك لەکاتە هەرە خۆشەکانی سەردەمی ژیانم بێ، ئەگەر چی هەشت نۆ مانگ بوو لەگرتووخانەی تەنیایی دابووم!)). (ئەحمەد،٢٠١٥، ٢٨-٢٩).

دیارە ئەم دوو سروودەی دوایی زادەی هەلومەرجێکی تایبەتن لەژیانی دلێردا کە لەپاشان وەکو دوو شاکاری هونەری شۆڕشگێڕی سروود دەرکەوتوون، هەموو پێشمەرگە و تێکۆشەر و دلێرانی کورد، لەقوڵایی واتای وشەکانی، (کاوەی نەبەرد، کوڕی میللەت، خاوەن توانا، پیاوەتی، ئازایەتی و شۆڕشگێڕی) کۆدەکاتەوە. لەبەرامبەردا دوژمنانی کوردیش لەناتۆرەکانی وەکو (خائین، داگیرکەر، خوێنمژ، دزی رەنج و خەباتی میللەت) بەدیار دەخات. ئەم سرووده چەند جارێك بەشێوەی کۆرس تۆمار کراوە. کە دواجاریان لەلایەن (تیپی مۆسیقای شۆڕش) لەساڵی (١٩٧٤) دابووە.

ئێمە ڕۆڵەی کوردین، ئێمە رۆڵەی کوردین

ئێمە رۆڵەی کاوەی نەبەردین

ئێمە رۆڵەی کاوەی نەبەردین

****

دەبا بزانن خائینان

ئێمە کوڕانی میللەتین

دەبا بزانن دوژمنان

خاوەن توانا و هیمەتین

لەمافی کورد، وازناهێنین بۆ سەندنی،

بەهەڵمەتین

دەبا بزانن، دەبا بزانن، دەبا بزانن

****

بۆ کەسی دانەنواندووە سەر

لەو رۆژەوەی کە کورد هەیە

ئێمەی کوڕانی ئەم سەدەش

سەر دائەنێین لەم رێگەیە

پیاوەتی و ئازایەتی

کە خورەوشتی ئێمەیە

دەبا بزانن، دەبا بزانن، دەبا بزانن

****

بۆ سەندنەوەی مافی گەل و

پاککردنەوەی ولاتمان

لەداگیرکەر و خوێنمژان

دزی رەنج و بەراتمان

شۆڕش ئەکەین، هەوڵ ئەدەین

بەجۆش ئەکەین خەباتمان

دەبا بزانن، دەبا بزانن، دەبا بزانن

****

١٠. سروودی (نەورۆزی دوو وڵات)

خالید دلێر لە ساڵی (١٩٦٤) لەگەڵ بەشێك لە سەرکردایەتی و پێشمەرگەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان، (کە دواتر بەباڵی مەکتەبی سیاسی ناسران)، دەپەڕێتەوە بۆ دیوی ئێران و لە (هەمەدان) جێگیر دەبن. ئەم سروودەی بۆ یادی جەژنی نەورۆزی ساڵی (١٩٦٥) لە هەمەدان گوتووە، وەکو خۆی دەیگێڕێتەوە: ((ڕۆژی (١٥ی مارتی ١٩٦٥) بوو، ڕۆژێکی هەور بوو، پێشمەرگەیەکم لەگەڵ خۆم هەڵگرت و رووم لەدەرەوەی شاری هەمەدان کرد، گەیشتینە دۆڵێکی خۆش کە تاشەبەردێکی لێبوو،بە برادەرەکەم وت بچێ لەبەرزایەکەوە لەسەرەوەی دۆڵەکە چاوەڕوانم بکات، خۆشم لەسەر تاشە بەردەکە دانیشتم و هۆنراوەکەم نووسی و دەستبەجێ ئاوازەکەم بۆ هاتو نووسینی هۆنراوە و ئاوازەکە گەر نیو کاتژمێری پێچوبێت، هەر ئەو کاتە سروودەکەم بۆ پێشمەرگەکە وت)) (یەکێتی نووسەران، ٢٠١٢، ٢٨١). لەڕۆژی ئاهەنگەکەی نەورۆزدا (١٩٦٥/٣/٢١١) بەدەنگی شەهید (جەعفەر عەبدولواحید)ی برای دەگوترێت و تۆمار دەکرێت، ئەم سرووده دواتر لەلایەن هونەرمەندان (ئیبراهیم سەعید، عوسمان عەلی، ناسری ڕەزازی) گوتراوەتەوە. یەکێك لەو شاکارە سروودانەیە، کە بۆ جەژنی نەورۆزی کوردان گوتراوە.

ساڵێکی تریش وا داهاتەوە
ڕۆژی نەورۆزی کورد، هەڵهاتەوە
بەم هاتنەوەیە، نەورۆز ئەم جارەش
دەرسی تێکۆشان، دا ئەداتەوە
****
سڵاو لەکاکی دوور وڵاتەوە
بەگوڵی سووری ڕێی خەباتەوە
دەنێرین، بۆ هەر نەبەردێ کەوا
مەشخەڵی شۆڕش، هەڵبکاتەوە
****
لەگەڵ نەورۆزا، دەرکەوت نیشانە
هی ریسوا بوونی، ئەو ڕوو ڕەشانە
بەپێچەوانەی ئارەزووی مردن
میللەت بەجارێ، لەتێکۆشانە
****
هەندێ ویستیان، کورد سەردانەوێنێ
لە ڕێگەی خەباتا، لادا و وازبێنێ
چۆن واز دەهێنێ لەڕێیێ، کەوا
بەختیاری تەنیا، لەودا ببین

١١. سروودی (جەژنی کوردان)

دلێر سەبارەت بەکات و شوێنی دانانی ئەم سرووده گوتوویەتی: ((لە ساڵی (١٩٦٨) وەکو ساڵی پێشوو (مەبەست ئاهەنگی نەورۆزی قوتابیانی کوردستانە لە ساڵی ١٩٦٧ لە بەغدا لەناوچەی (سدة الهندیـة) ساز کرابـوو). قوتابیـانی کوردستان نەورۆزێکی گەورەو رێك و پێکیان ساز دابـوو، بەدرەنگیـەوە بەشـداریم تێدا کـرد، (عـەلی مـەردان، حەمـە عارف جزیری)یش تێدا بەشدار بوون، جامنیش وەکو خوم پێوە گرتووە، سـروودێکی تـازەم بـەناوی (جـەژنی کـورد) ئامادە کردبوو، بەڵام لەبەر ئەوەی تیپێکی چاکم بەدەست نەکەوت و پرۆڤەم لەسەر نەکرد، (سـروودی نـەورۆزی دوور وڵات و پێشمەرگەین بەهەڵمەتین)م پێشکەش کرد. سروودی (جـەژنی کـورد) لـە شـیعرەکەی و ئاوازەکەیـدا، پـڕە لـە نەخش و نیگار و وردەکارییە، لەوانەیە بڵێم لە خۆشترین سروودەکانی منە، هەروەك بڵێی لەبەر ئەوەی سێ ساڵ بـوو سروودم دانەنابوو، قەرزاری هونەری سروود بووبم، بەراستی بەو سرووده قەرزەکانم داوەتەوە ! . ئەم سرووده لەساڵی دوایـی (نیسـانی ١٩٦٩) لـەو ئاهەنگـە گەورەیـەی بەبۆنـەی نـەورۆز سـازمان کـرد پێشـکەش کـرا، (تیپـی مۆسـیقای سلێمانی)م لەگەڵ دابوو، بەڵام بەداخەوە سروودەکە لەبەر وردەکاریەکانی ناوی بڵاو نەبۆوە، جەماوەر نرخی تایبەتی خۆی نەداوەتێ. بـەلای منـەوە ئـەم سـرووده لەوانەیـە هونـەریترین سـروودی کـوردی بـێ، نـازانم کـەی هـەقی خـۆی ئەدرێتێ؟)). (ئەحمەد، ٢٠١٥، ٣٠).

هەر ساڵێ نەورۆز بێتەوە
موژدێکی خۆش، دێنێتەوە
کوردان، ئەبووژێنێتەوە
هەر ساڵێ نەورۆز بێتەوە

****

رزگار بوونی کوردایەتی
لەم مەینەتەی تیایەتی
مژدەی خۆشی ئێستایەتی
نەورۆز بەهاری کوردە
جەژنی دێرینی کوردە
نەورۆز بەهارە
نەورۆز بەهارە

****

نەورۆز رەمزی نەبەزینە
هی هەمیشەمان و ژینە
هی هەڵمەت و راپەڕینە
نەورۆز بەهاری کوردە
رۆژی دیاری کوردە

نەورۆز بەهارە

نەورۆز بەهارە

****

نەورۆز جەژنی ئیشکەرە

هی پاڵە و هەژار و رەنجدەرە

یادی کاوەی ئاسنگەرە

رۆژی شیرینی کوردە

جەژنی دێرینی کوردە

نەورۆز بەهارە

نەورۆز بەهارە

****

١٢. سروودی (ئۆتۆنۆمی)

خالید دلێر لەبارەی ئەم سروودەوە نووسیویەتی: ((دوای بڵاوبونەوەی بەیانی (١١ی ئادار) نەورۆزێکمان لە (سەلمان پاك) ساز کرد، (سەدام حوسێن) زانیبووی وەکو (سیخور) هاتبوو بزانێ چی ئەکەین.، بۆ ئەو نەورۆزەش سروودی (ئەی ئۆتۆنۆمی)م ئامادە کردبوو)). (ئەحمەد، ٢٠١٥، ٣٢).

دیارە لەو رۆژگارەدا دروشمی سەرەکی جوڵانەوەی کورد و پارتی دیموکراتی کوردستان بریتی بوو لە (دیموکراسی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان)، پێ لەسەر ئەوەش دادەگیرا کەوا کورد بەهیوای (ئۆتۆنۆمی راستەقینە)یە نەوەك شتێکی قەلپ و ساختە بەو ناوەوە. ئەمەش تێکستی سروودەکەیە:

ئەی ئۆتۆنۆمی ئەی ئۆتۆنۆمی

ئاواتی خۆشی کۆنینەی خۆمی

ئاواتی خۆمی ئەی ئۆتۆنۆمی

ئەی ئۆتۆنۆمی ئاواتی خۆمی

****

لەتۆیان دەوێ خەڵکی هەموویان

برینی ئێستا و ئی رابردوویان

سارێژکەی ماف و خۆشی و سەربەستی

هەر کەس هەقی خۆی بخەیتە دەستی

ئەی ئۆتۆنۆمی ئەی ئۆتۆنۆمی

****

ژیان بەرەو پێش ئەڕوا هەمیشە
قەت نەوەستانی کردووە بەپیشە
ئێمەش لەم ڕێیە لە تێکۆشانین
دینەمۆی ئیش و مۆمی سووتانین
ئەی ئۆتۆنۆمی ئەی ئۆتۆنۆمی
****
کوردستان ئەبێ بۆ ڕەنجدەران بێ
بۆ پیاو چاك و کوردپەروەران بێ
ئەوسا کوردستان لەبۆ ژێر دەستان
ئەبێتە قیبلەی خواست مەبەستان
ئەی ئۆتۆنۆمی ئەی ئۆتۆنۆمی
****

١٣. سروودی (زەحمەتکێشان)

خالید دلێر کرێکاری کۆمپانیای نەوت بووە لەکەرکوك، بەهۆی نزیکی و تێکەڵاوی لەگەڵ ژیان و گوزەران و خواست و ئامانجەکانی چینی کرێکار و ڕەنجدەرو زەحمەتکێشانی کوردستانەوە، بۆتە یەکێك لە ئاڵا هەڵگرانی بیری چەپ و باوەڕێکی تەواو نەگۆڕی بە بیری پێشکەوتنخواز و ئایدۆلۆژیای سۆسیالیزمەوە هەبووە، هەتا سەریش لەسەر ئەم باوەڕ و بیرە ماوەتەوە، لەدوای ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستان لە (ئازاری ساڵی ١٩٩١)، بۆ ماوەیەك لە ئۆرگانی ڕاگەیاندنەکانی حزبی زەحمەتکێشانی کوردستان کاری کردووە، هەر لەم سەر و بەندە و لە ساڵی (١٩٩٢) دا سروودێکی بەناوی (سروودی زەحمەتکێشان) داناوە، کە ئاوازەکەی لەسەر ریتم و ئاهەنگی مارشە. ئەم سروودە هەڵقوڵاوی هەمان هزر و بیر و باوەڕە، تیایدا داوای یەکریزی و یەکێتی خەبات و تێکۆشانی چینی ڕەنجدەر و زەحمەتکێشانی کوردستان دەکات، لەپێناو گەیشتن بە سەربەخۆیی و سۆسیالیزم. ئەمەی خوارەوە دەقەکەیەتی:

زەحمتکێشانی کوردستان
یەکریز شۆڕشکەن ڕاپەڕن
بهێننەدی، پەرچو، داستان
هەر ئێوەن بۆ ژیان گوڕن
****
تاکەی دیلی و ڕەنجەڕۆیی
بە باوەڕی مۆدیرنیزم
بهێننەدی سەربەخۆیی
یەکگرتنەوە سوسیالیزم

مامۆستا (خالید سەرکار) پەیژەی مۆسیقاو نۆتەی ئاوازەکەی نووسیوەتەوە (سەرکار، ٢٠٠٧، ٦٩).

١٤. سروودی (نەمران)

دلێر لە دیدارێکی ڕۆژنامەوانیدا دەڵێ: ((دوا سروودم سروودی (نەمرانە). لە ١٩٩٢ تەواومکرد، لەو ساوە قورگم نەخۆشە و سروود و گۆرانیم دانەناوە)). (ئەحمەد، ٢٠١٥، ١٨٥).

هونەرمەندی سروودبێژ (لالۆ رەنجدەر)یش ئەو مەسەلەیەی پشت ڕاست کردۆتەوە و دەڵێ: خالید دلێر سرودێکی بۆ (tv) لۆکاڵی کۆیە تۆمار کردووە بەناوی:

ئەی نەمرانی پێشمەرگەی وڵات

ئەی هەڵگرانی دروشمی خەبات (سەرچاوەی پێشوو، ١٩٠)

دەقی ئەم سروودە وەکو لە کتێبەکەی (وریا ئەحمەد، ٣١) داهاتووە بەم شێوەیە تۆمار کراوە:

ئەی شەهیدانی پێشمەرگەی وڵات

ئەی هەڵگرانی دروشمی خەبات

تاکو کورد بمێنێ ناوی ئێوە نامرێ

هەردەم دیارە وەك مەشخەڵ ئاگرێ

ئەی شەهیدانی پێشمەرگەی وڵات

****

بەبێ گومان خوێنی گەشی

ئێوەی نەمر ئێوەی نەمر

لەگیانی دوژمنانی کورد

ئەبێ بەگڕ ئەبێ بەگڕ

شەپۆڵی تێکۆشانی کورد

زیاد ئەکاو ئەخاتە گوڕ

ئەی شەهیدانی پێشمەرگەی وڵات

****

گەلی کوڕانی گورج و ژیر

پشتی دەنێ پشتی دەنێ

ئازار و سەختی ڕێی خەبات

گوێ نەدەنێ گوێ نەدەنێ

مافی چارەنووسی خۆی

ڕۆژێ ئەبێ هەر بیسەنێ

ئەی شەهیدانی پێشمەرگەی وڵات

****

مایەوە بڵێین کەوا هەموو سروودەکانی خالید دلێر، لەرووی هۆنراوە و ئاوازەوە لەدانان و داهێنانی خۆیەتی، لەپاڵ گۆرانییە سیاسی و رۆمانسییەکانیشەوە. بەو هۆیەوەش، کە ئەو خۆی شارەزایی لە نۆتە و ئامێرەکانی مۆسیقا نەبووە بۆیە کاری دابەشکردنی ئاوازو مۆسیقای سروودەکانی لەکاتی خۆیدا هەندێك لەهونەرمەندانیکورد و تیپە هونەرییەکانی کوردستان ئەنجامیان داوە. هونەرمەند (وریا ئەحمەد) لەو کتێبە گشتگیرەی لەبارەی ژیانی هونەری خالید دلێرەوە چاپ و بڵاوی کردۆتەوە، تێکستی هەموو سروود و گۆرانییەکانی خالید دلێری تۆمار کردووە (تەنها ئەو سروودە نەبێت کە بەناونیشانی زەحمەتکێشانە) لەپاڵ ئەوەشدا نۆتە و پەیژەی مۆسیقای هەموو سروود و گۆرانییەکانی هێناوەتەوە.

راستیەك هەیە سەبارەت بەناوەڕۆکی سروود و گۆرانییە سیاسییەکانی خالید دلێر، تەنانەت هەتا گۆرانییە رۆمانسییەکانیشی، ئەویش ئەوەیە؛ کەوا ئەم هونەرمەندە بەهرەوەر و بلیمەتە، هەرگیز لەبیر و باوەڕی سیاسی و کوردایەتی و گیانی شۆڕشگێڕی دوور نەکەوتۆتەوە،تەنانەت ئەگەر بە کۆپلە و بەدێرێکیش بێت پەیامی هزرو بیر و باوەڕەکەی ئاوێتەی هونەرەکەی کردووە، وەکو لەسەرجەم کارە هونەرییەکانی دەبیندرێت.

ئەنجام

١. سروود جۆرێکی ئەدەبی و هونەری ئاوێتەیە، مێژوویەکی دێرینی هەیە، خاوەنی کۆمەڵێك خەسڵەت و تایبەتمەندی ئەدەبی و هونەری تایبەت بەخۆیە.

٢. سروودی کوردی لەسەر بنەمای (بەیت) و (لاوك) و (گۆرانی سیاسی) کوردی هاتۆتە ئاراوە. بەچەند قۆناغدا تێپەڕیوە تاوەکو لەبۆتەی چەشنێکی ئەدەبی و هونەری تازەو نوێدا مەییوە.

٣. خالید دلێر وەکو رابەر و داهێنەرێکی دیار و درەوشاوە لە دونیای هونەری سروودی کوردیدا پێگەیەکی دیاری هەیە، رۆڵێکی گرنگیشی هەبووە لە داهێنان و دەوڵەمەند کردنی ئەم سامانە هونەرییە.

سەرچاوەکان

یەکەم: کتێب بە زمانی کوردی:

١) ئەحمەد، وریا، ٢٠١٥، خالید دلێر، چاپخانەی شەهاب، هەولێر.

٢) ئاگرین، د. عەبدوڵڵا، ٢٠١٢، حەماسەت – داهێنان لەسروودی کوردی دەخولقێنێت – سێهەمین ڤیستیڤاڵی کامەران موکری، یەکێتی نووسەرانی کورد، سلێمانی.

٣) حلمی، رەفیق، ١٩٨٨، یاداشت، بەشی دووەم، چاپخانەی رۆشنبیری و لاوان، هەولێر.

٤) رەزازی، ناسری، ٢٠١٢، پیناسەی سروود، سێهەمین ڤیستیڤاڵی کامەران موکری، یەکێتی نووسەرانی کورد، سلێمانی.

٥) سەرکار، خالید، ٢٠٠٧، سروودی کوردی، ئینستیتۆتی کەلەپوری کورد، سلێمانی.

٦) قانع، برهان، دیوانی قانع، ١٩٧٩، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی، سلێمانی.

٧) مستەفا، د. محمد د. فازیل، ٢٠١٠، زیوەر، ژیان و بەرهەمی، بەڕێوەبرەایەتی بڵاوکردنەوەی هەولێر، هەولێر.

دووەم: گۆڤار:

٨) بەرزنجی، یاسین قادر، بیرەوەریە هونەریەکانی خالید دلێر، گۆڤاری خاك، ژمارە (٦٥–٦٦).

٩) جندی، خەلیل، ١٩٨٣، سترانا سیاسیا کوردی، گۆڤاری گزنگ، یەکێتی نووسەرانی کورد، لقی کەرکوك، ژمارە (٣).

١٠) هاوار، محمەد رەسول، ١٩٧١، سروودی مارسیلێز کێ وتوویەتی؟، گۆڤاری برایەتی، ژمارە (١٠).

سێیەم: چاوپێکەوتن:

١١) رەزازی، ناسری، ٢٠٠٧، دیداری تایبەت، شارەدێی دوکان.

چوارەم: رۆژنامە

١٢) قەرەداغی، ئەنوەر، ٢٠٠١، چاوپێکەوتن، رۆژنامەی کوردستانی نوێ، ژمارە (٢٦٠٧).

پێنجەم: کتێب بە زمانی عەرەبی

١٣) ابن منظور، جمال الدين محمد بن مكرم، ٢٠٠٨، لسان العرب، م١٣–١٤، دار صادر – بيروت.

١٤) رسول، الدكتور عزالدين مصطفى، ١٩٦٧، الواقعيه في الادب الكوردي، دار المكتبه العصرية، بيروت.

١٥) الفرحان، ابراهيم راشد، ١٩٨٤، أغاني الاطفال في الكويت، الكويت.

١٦) معروف، د. كمال، ٢٠٠٥، دراسته عن اعمال طؤران الأدبية، مطبعة رينما، السليمانيه.

١٧) وهبه، مجدي، ب.س، معجم المصطلحات العربيه في اللغة والادب، مكتبه لبنان، بيروت.

شەشەم: کتێب بە زمانی فارسی:

١٨) ذوالقدر، ١٣٧٣، ميمنت مير صادقي، واژه نامه هنر شاعرى، كتاب مهناز، تهران.

١٩) معين، دكتر محمد، ١٣٦٠، فرهنگ فارسي، ج٣، چاپ چهارم، چاپخانه سپهر، تهران.

٢٠) نيكتين، واسيلي، ١٣٦٦، كرد و كردستان، ترجمه: محمد قاضي، چاپ اول، انتشارات نيلوفر، تهران.

الملخص

خالد دلير وفن النشيد الكوردي

تشكل الاناشيد (Hymn) جزأُ من التراث الادبي والفني للشعوب، وهي تطورت أساساً من التراتيل والترانيم الدينيه القديمه مروراً بالملاحم البطولية والاغاني الحماسية.

وتعرف اليوم باعتبارة نص شعري مفعم بحب الوطن تدور في مجمله حول الامجاد وبطولات الشعب وتحث على الصمود والنضال من اجل رفعه البلاد والمحافظه على سيادته ومكتسباته.

وكذلك هي الاناشيد الكورديه حيث جاءت أساساً من الملاحم البطولية والاغاني السياسية، ومرت بمراحل مختلفه لتاخذ طابعها الجديد والمميز كقطعة ادبية – فنية – موسيقية ذات مضامين وطنية وقومية. وبرز في هذا المجال (خالد دلير) كاحد رواد هذا النمط الادبي والفني، حيث ساهم مساهمة فعالة في اغناء هذا الجانب من الترات الادبي والفني للكرد.

الدراسه هذه تتناول الموضوع اعلاه، وتتكون اجمالاً من فصلين رئيسيين تنقسم الى محاور وفقرات متعدده، تليها النتائج وقائمة بالمصادر مع مختصر مفيد باللغتين العربيه والانكليزية.

Abstract

Khalid dlier and the Kurdish Anthems

Hymns are considered part of the literary and artistic of the nations. It developed originally from the religious rituals and songs through the Epics and the patriotic songs They are known as a poetic text which is saturated with patriotism which is usually about the exploits and the heroic Glory of a nation. It encourages people for determination and patriotism in order to protect the nation and safeguard its sovereignty.

Thus the Kurdish hymns are not different from the hymns of other nations Kurdish hymns stemmed originally from epics exploits and the political songs They passed through different stages till they got there final status as a literally artistic and musical piece which has a patriotic dimension.

Khalid Dler was one of the pioneers in hymns his contributions are enormous in enriching this artistic and literary heritage of the kurds. The study ends with the conclusion which is followed by the bibliography along with abstract both in Arabic and English.